

MARTIN CARCHESIUS-KRAUS A PAUL NEGELEIN („KNÍŽKA OBSAHUJÍCÍ STAV MĚSTSKÝ“ Z R. 1602 A JEJÍ NĚMECKÁ PŘEDLOHA Z R. 1600)

Václav Vaněček

K vánocům 1971 daroval mi akademik Václav V o j t í š e k starý tisk s názvem "Knížka obsahující stav městský", vyšlý v Praze r. 1602, s přáním, abych se pokusil vyjasnit některé naléhavé otázky kolem tohoto pozoruhodného spisu,¹⁾ zejména otázku jeho autorství. Jako řadu badatelů před ním i akademika Vojtáška upoutala kniha, vydaná na samém prahu osudného 17. století, jednak svou sociálně politickou tematikou spojenou se zřejmou tendencí přispět v českém politickém životě k opětovnému povznesení třetího stavu; jednak osobou vydavatele, který byl po několik desetiletí význačnou postavou kanceláře Starého Města Pražského; jednak konečně skutečností, že vlastní autor textu není v knize uveden, ač je hned na titulním listě vytištěno, že jde o překlad²⁾ a z údajů na nejbližších dalších stránkách³⁾ vysvítá, že originál byl německý. Marné pátrání po německé předloze záhy způsobilo, že autorství tohoto vyloženě politologického spisu začalo být přičítáno překladateli Carchesiovi-Krausovi⁴⁾ a že ctihodný pražský městský písař ("měště-

1) Knihopis českých a slovenských tisků, red. Z d. T o b o l k a, II., 1948, str. 105, č. 4097. Spis je zachován v českých knihovnách v řadě exemplářů. - J. J u n g - m a n n, Historie literatury české, Praha 1825, str. 221, č. 534. Jiné překlady Carchesia-Krause (Bič židovský - Flagellum Judaeorum, 1604; Život doktora Fausta, 1611) viz tamtéž, č. 447 a 1062.

2) Slova "v český jazyk s pilností přeložená".

3) V povolení Rudolfa II. na listě A II slova "kterouž (knížku) jsi z německého jazyku v český přeložil". V dedikačních verších Jana V o c o r i n e a na listě B IV/2 pasáž o "autoru předtím německým jazykem mluvícím (autorem ... loquentem lingua Teutonice ante)", jež Carchesius přiměl našimi slovy zvučet. O Janu Vokorynovi (recte Vokorineus) má zmínku Z. W i n t e r, Kulturní obraz českých měst, I., 1890, str. 733.

4) Heslo "Carchesius Martin, jinak Kraus z Krausenthalu" v Ottově Slovníku Naučném V., 1892, str. 152 říká, že tento autor n a p s a l "Knížku obsahující stav městský". Srov. o B. Balbínovi níže v pozn. 25. - Osob s příjmením C a r c h e s i u s bylo v české humanistické literatuře několik. Nehledě k otázkám pojícím se k příjmení samotnému, je leccos nejasného v rozlišování těchto osob, v jejich původu, vzájemném vztahu a v jejich poměru k jiným osobám českého kulturního života 16. a poč. 17. stol. Srov. Časopis Musea král. Českého (dále jen ČČM), 87, 1913, str. 181, č. 192 (A. T r u h - l á ř - Č. Z í b r t); Český časopis historický, 43, 1937, str. 305 (V. L í v a); Listy filologické, 31, 1904, str. 52 (A. K r a u s); Rukověť humanistického básnictví I., 1966, str. 306; Č. Z í b r t, Historia o životě doktora Jana Fausta, 1903 (Světová knihovna Ottova), str. 8 a d.

nín a přední písař radní") byl podezříván z toho, že své autorství - snad z politických důvodů - kryl údajem, že jde o překlad.

Tomu, kdo se do textu hlouběji ponořil, muselo být ovšem jasné, že spis nevznikl v českém prostředí, neboť zejména četné historické příklady a literární odkazy nasvědčují jeho německé provenienci a že tedy jsou věrohodné údaje Carchesia-Krause obsažené v jeho podáních z r. 1602, jimiž na tehdejších nejvyšších českých státních a církevních orgánech žádal o povolení svůj překlad vydat.⁵⁾ Edice těchto závažných dokumentů pořizená na konci minulého století nedošla bohužel v odborných kruzích pozornosti, jaké by si zasloužovala⁶⁾ a tak pochybnosti o tom, zda jde opravdu o překlad z originálu jiného autora, udržovaly se i nadále, zejména když pokusy o nalezení německé či jiné předlohy byly stále marné. Staleté tajemství bylo odhaleno teprve letos (1974), když spoluprací s "Deutsche Bücherei" v Lipsku a s právními historiky v Německé spolkové republice byl zjištěn spis v Německu samém zatím zcela zapadlý a moderní literaturou nepovšimnutý, totiž "Vom bürgerlichen Standt", jež napsal a r. 1600 v Ambergu vydal tiskem Paul N e g e l e i n (také Negelin), veřejný notář a městský písař v Auerbachu v dnešním severním Bavorsku. Tento spis je ona dlouho hledaná předloha⁷⁾ české knihy vydané Martinem Carchesiem-Krausem již dva roky potom, co originál vyšel v Německu. Údaje ze spisů české dvorské kanceláře uveřejněné před 3/4 stoletím V. Schulzem, v nichž se ovšem nenachází údaj nejdůležitější, totiž jméno autora a název německé předlohy, se tedy potvrzují a mohly být nyní doplněny v nejdůležitějším bodu.

V podání z 22. května 1602 Carchesius psal: "...dostavši do rukou knížku politickou v jazyku německém v říši vnově vydanou, vypravující o stavu městském ... a z přečtení jí to nacházeje, že by obcím mnohým vždy k nějaké platnosti sloužití mohla, tuž knížku do české řeči ... jsem přeložil a ji vytisknouti dáti oumyslu jsem". Prosil krále o vydání "dekretu, tak aby žádný jiný nikdež z impresorův takové knížky ode mne přeložené do osmi let ... netiskl". Hned při podání této žá-

5) ČČM, roč. 73, 1899, str. 174-177. Dokumenty zde otiskl Václav S o h u l z . K tomu srov. Ferd. M e n š í k , Censura v Čechách a na Moravě, Věstník Král. čes. spol. nauk, tř. fil.- hist.- jaz., 1888, Praha 1889. O situaci na rozhraní 16. a 17. století zde na str. 103.

6) Dotkl se jí jedině Arnošt K r a u s , cit. výše v pozn. 4 a níže 28.

7) Čeněk Z í b r t , Bibliografie, III., 1906, str. 388-389, č. 8127 vyslovil domněnku, že předloha Carchesiova spisu vznikla "již okolo polovice věku XVI.". Tento dohad je vysvětlitelný jen Zíbrtovým mylným předpokladem, že nešlo o pouhý překlad z němčiny, nýbrž že Carchesius-Kraus samostatně zpracoval jakousi neznámou starší předlohu a že jí snad zejména doplnil odkazy na literaturu a právní prameny z konce 16. století. Takovéto odkazy jsou v knize četné (např. na str. 78 se citují "říšská ustanovení", poslední z r. 1577), a jsou ovšem dílem Negeleinovým.

desti byl Carchesius upozorněn, "aby tu knížku, na kterou privilegium žádá, nejprve do kanceláře složil". Současně mu bylo, jak se domnívám, sděleno, že německý originál bude posuzován nejen v české dvorské kanceláři, ale také u pražského arcibiskupa. Proto Carchesius dodal, jak mám za to, do dvorské kanceláře dávat a výtisky originálu, které ale česká kancelář nedopatřením obě poslala pražskému arcibiskupovi. V průvodním dopisu ze 4. června se z kanceláře píše, že se arcibiskupovi posílají, "aby je přehlídl" a "své dobrozdání oznámil", výslovně "dvoje knížky v německém jazyku..., kteréž Martin Carchesius ... přeložil a vůbec vytiisknouti dáti úmyslu jest." Arcibiskup podle toho také se svým předběžným souhlasem sděluje hned 11. června "A tak Vaší Milosti ty knihy zase odesílám", načež česká kancelář - zřejmě z nepochopení - sděluje 14. června zcela mechanicky Carchesiovi, aby arcibiskupovi předložil ještě český překlad oněch "dvou knížek". A nedorozumění s "dvěma knížkami" bylo napraveno teprve, když na závěr a jako výsledek celého povolovacího řízení bylo 24. července vydáno královské privilegium, v němž se Carchesiovi povoluje, aby "knížku tu o stavu městském ... imprimovati dáti mohl" a do 8 let aby nikdo jiný ji nesměl tisknout "jak v tomto království, tak v zemích k němu příslušejících". Jak vidíme, Schulzův dohad, že snad předloha byla "dvoudílná",⁸⁾ spočíval na mylném výkladu nejasně formulovaných kancelářských textů.

*

Novým zjištěním uniká věc v podstatě ze zorného pole historika českých právních dějin a dostává se do oblasti dějin státu, práva a politického myšlení v Německu, kde spis Pavla Negeleina na konci 16. století vznikl a byl patrně také dočasně hojně čten, jak tomu nasvědčuje skutečnost jeho druhého vydání⁹⁾ rovněž v Ambergu v r. 1607 a třetího vydání ještě o 9 let později ve Frankfurtu nad Mohanem, tentokrát se změněným titulem: "Regentenbuch, von Bestellung und Erhaltung des Regiments, sowohl in fürstlichem hohem Stand als gemeinen Stadtpoliceyen".¹⁰⁾

Jak zjišťuje současný norimberský historik,¹¹⁾ byl Paul Negelein po dlouhá léta fakticky hlavní osobností veřejného života v městě Auerbachu. Po stránce náboženské, ve které na rozhraní 16. a 17. století bylo navenek těžiště tohoto života a do níž se tehdy promítaly

8) ČČM, 1899, str. 174.

9) Vydání druhé z r. 1607 bylo však vytištěno v jiné tiskárně ("Bei Johann Schönfeld").

10) Údaj z pramene uvedeného v další poznámce.

11) Fritz S c h n e l b ö g l, materiál o P. Negeleinovi připravovaný k tisku a daný laskavě k dispozici autoru této stati.

všechny otázky sociální a politické, byl Negelein věrný protestant-luterán. Radikální kalvinisté jej nenáviděli a v době, kdy ovládli falcký dvůr, neváhali jej uvrhnout (1592) i do vězení.

Na prahu 17. století, kdy vydal svůj spis o měšťanském stavu, byl Negelein patrně už čtyřicátníkem. Na rok jeho narození (snad 1560-1561) lze usuzovat z toho, že univerzitní matriky v Altdorfu a Heidelbergu zachovaly stopy jeho studií (neudává se, zda na fakultě filosofické či právnické) už k rokům 1577 a 1578.

V Auerbachu působil P. Negelein od r. 1582 do r. 1623, kdy ukončil jeho úřední činnost nástup protireformace. Ke katolictví nepřestoupil a zemřel u svého syna na venkově někdy brzy po r. 1627. Kromě spisu o měšťanském stavu, který nás zde zajímá, vydal Negelein ještě jen rozsáhlou knihu modliteb.

Německá odborná literatura, a to právnická i historická, nevzala Paula Negeleina dosti na vědomí. Jeho kniha, ač vyšla ve třech vydáních, přestala být během 17. století zaznamenávána. Jak se domnívám, nebylo žádoucí tuto protestantskou knihu v době protireformace citovat. Vyšla z evidence do té míry, že literární historie 19. století ji zcela opomněla, a to i pokud jde o dějiny státovědy a politiky.¹²⁾

Nebyla to jediná kniha z této vědní oblasti, jež přibližně v téže době takto zapadla. Vždyť i daleko významnější dílo Althusiovo bylo na konci 19. století doslova nově objeveno a došlo plného ocenění teprve ve 20. století zásluhou anglické edice.¹³⁾ Ani Althusius v žádném z několika vydání své knihy Paula Negeleina necitoval. Snad to bylo dáno i tím, že politicky je Negeleinův spis - patrně zcela záměrně - jaksi neutrální, ba bezbarvý a že ani jinak, např. rozvržením

12) Srov. R. S t i n z i n g, Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft, I-II, 1880-1884; R. M o h l, Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften, I., Erlangen, 1855; O. G i e r k e, Das deutsche Genossenschaftsrecht, III., 1881, kap. III, str. 644-826; F. B e z o l d, Staat und Gesellschaft der Reformationszeit, 1908; Alfred S c h u l z e, Stadtgemeinde und Reformation, Tübingen, 1918; F. W. B e r t h o l d, Geschichte der deutschen Städte und des deutschen Bürgertums, I-IV, Leipzig 1850-1853; W. R o s c h e r, Geschichte der National-Oekonomie Deutschlands, München-Berlin, 1874. - Situaci v německých městech, pokud jde o vnitřní organizaci v době reformace, líčí G. L. M a u r e r, Geschichte der Städteverfassung in Deutschland, IV., Erlangen 1871, str. 120 a d. O rozdílu mezi "Bürgerschaft" a "Bürgerstand" tantéž, II., 1870, str. 743. - Nejnověji srov. G. V o g l e r, Probleme der Klassenentwicklung in der Feudalgesellschaft, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, 21, 1975, seš. 10, str. 1182-1208. Tam také další literatura, orientovaná však převahou k středověku. K problematice 16. století viz str. 1196 a d. V popředí stojí otázka, do jaké míry se měšťanstvo v této době mohlo stát třídou ve smyslu marxistického vývoje společnosti. Dnes se tato otázka zodpovídá spíše negativně (ibidem, str. 1205).

13) Politica methodice digesta of Johannes A l t h u s i u s (Althaus), Cambridge, 1932. První vydání vyšlo v Herbornu r. 1603, tedy tři léta po uveřejnění knihy Negeleinovy. O Althusiovi vydal objevnou monografii r. 1880 Otto G i e r k e (Joh. Althusius, 4. vyd., Breslau, 1929).

látky nebo definicemi pojmů nijak nevyniká v početné tehdejší literatuře zabývající se otázkami veřejného života.¹⁴⁾

Negelein nestraní nikterak výrazně evangelíkům a nedotýká se ani v nejmenším katolíků. Ač píše v době, kdy se v evropské publicistice dále rozvíjely polemiky mezi zastánci panovnického samovládí a obhájci práv stavů (monarchomachy), tento zápas se v jeho knize nijak nezrcadlí. Měšťanstvo se autor nepokouší ani v nejmenším stavět proti šlechtě. Nanejvýše ještě straní vrchnostem proti poddaným. Legslita, pořádek, pokoj - to jsou hlavní hodnoty, za něž se staví a jež vyzvedává jako typicky a tradičně měšťanské (bürgerlich, "městské").

Spis Negeleinův je rozdělen na tři části. První čítá 20 kapitol a zabývá se problematikou měst, jak bychom dnes řekli, po stránce urbanistické a životního prostředí. Druhá část obsahuje 35 kapitol (v druhém německém vydání 43 kapitol) a je věnována měšťanstvu a městskému úřednímu aparátu. Třetí část je velice krátká a její obsah vystihl překladatel slovy "Co stavu městskému ke škodě a k vyvrácení jeho se vztahuje" (v německém originálu tato slova nejsou).

Tématika optimální úpravy života ve městech byla na rozhraní 16. a 17. století velmi živá. Navazovalo se tu ostatně na širší problém nejlepší vlády a správy ve státě, tak jak tuto otázku stavěla už antika pro svou polis resp. civitas. Autoři francouzští, italští, němečtí, španělští a jiní publikovali tehdy - nejčastěji latinsky - v Německu, zvláště ve Frankfurtu n. M. dlouhou řadu knih o otázkách sem spadajících. Šlo tu o literaturu vzdělanému čtenáři snadno přístupnou, bez teologické či juristické odbornosti, poučující a moralizující, na pomezí filosofie, státovědy, dějepisu, právnictví, politiky, morálky a teologie, tedy o politologii své doby a svého druhu. Pro duchovní, pozdně renesanční atmosféru doby, kdy díla tohoto zaměření vznikala, nalezneme dobrou charakteristiku v dějinách německé literatury zpracovaných v Německé demokratické republice.¹⁵⁾

Dosavadní německá právní historie nevěnovala tomuto odvětví literatury, povahy jednak spíše politické než právnícké, jednak populární resp. popularizující, pro rozhraní 16. a 17. století téměř žádnou pozornost. Striktně právnícké zaměření dovoľovalo právním historikům přihlížet převážně jen k právním normám, v první řadě k městským statutům, a nikoli k pestré soudobé literatuře uvedeného charakteru.¹⁶⁾

14) Soupis bohaté soudobé literatury nalezneme se v edici Althusiova díla (str. 101-115) uvedené v předchozí poznámce.

15) Geschichte der deutschen Literatur, IV., Berlin (DDR), 1960.

16) Platí to i o materiálově mimořádně bohatě vybaveném díle G i e r k e o v ě uvedeném výše v pozn. 12. (III., 1981). Totéž lze říci o klasickém spisu R. S t i n t z i n g a , Geschichte der populären Literatur des römisch-kanonischen Rechts in

Zemí českého státu dotkla se tato literatura jen okrajově, v překladech některých zvláště populárních děl do češtiny. Patří sem Daniel Adam z Veleslavína, Jan Kocín z Kocinetu a ovšem také právě náš Martin Carchesius "jinak Kraus z Kraussenthalu", překladatel spisu Negeleina.

Negelein literaturu své doby i starší hojně používá a cituje. Využívá přitom zejména autorů, kteří prosluli v 16. století jako ideologové německé reformace. Seřazeno abecedně, jsou u něho citováni: Jean B o d i n , jehož dílo "Six livres de la République" (1576) vyšlo v Paříži v autorově latinském překladu 1586 a znovu latinsky v Německu 1591; Filip C a m e r a r i u s , jehož si všimneme ještě blíže; Hyppolit a (nebo de) C o l l i b u s , o němž rovněž ještě bude řeč; Ondřej G a i l ; Nathan C h i t r a e u s (Chytraeus, 1543-1598); Iustus L i p s i u s (se spisem Politica);¹⁷⁾ Filip M e l a n c h t h o n ; Jindřich S a l m u t ; Jeroným S c h u r f f ; S p i n a e u s ; Petr Řehoř T o l o s a n u s ; M. W e s e n b e c k a jiní.

Kniha Chitraeova (viz níže v pozn. 32) je citována mnohokrát, zejména pokud jde o veřejné nápisy v ní zaznamenávané (v českém překladu na str. 87 a d., 92 a d., 115 a d.). Filip Camerarius (Kammermeister), který byl městským kancléřem v Norimberku a jež Negelein obzvláště vyzvedává, posloužil německému originálu i českému překladu na celé řadě míst. Na str. 77-78 českého textu je zřejmá přímá závislost na první Camerariově knize úvah, která vyšla 8 let před knihou Negeleinovou.¹⁸⁾

Hyppolitus a Collibus (1561-1612) dal Negeleinovi řadu podnětů zejména svým spisem "De consiliario", který vyšel poprvé r. 1596. Právě tyto citace dovolily zúžit datování neznámé předlohy spisu vydaného česky Carchesiem na dobu posledních 5-6 let před r. 1602. Citace v českém textu na str. 133 a d. odpovídají původnímu latinskému textu, tak jak se nachází v souborném pozdějším vydání¹⁹⁾ na str. 156 a d. Volné

Deutschland am Ende des 15. und im Anfang des 16. Jahrhunderts, Leipzig 1867, nehledě ani k tomu, že doba, již se tento spis zabývá, je odlišná. U nás byl po této stránce na dobré cestě už Emil O t t , Beiträge zur Receptions-Geschichte, 1879, srov. str. 254 a d.

17) Ve Frankfurtu n. M. vyšla r. 1599 Lipsiova kniha s názvem "Von Unterwerfung zum weltlichen Regiment oder von bürgerlicher Lehr sechs Bücher, vornehmlich auf den Principat oder Fürstenstand gerichtet" (přeložil Melch. H a g a n a e u s).

18) F. C a m e r a r i u s vydal postupně tři stovky (centurie) "historických úvah" s názvem "Operae horarum subcisivarum sive meditationes historicae". První centurie vyšla r. 1592 a právě z ní je čerpáno. R. 1658 vyšly ve Frankfurtu n. M. souborně všechny tři stovky (druhá původně 1601, třetí 1603) a místa, na nichž je text Negeleinův a pak Carchesiův závislý, jsou zde zejména na str. 51 (kap. V.). Autor je v souborné edici označován jako "iurisconsultus et Reipublicae Noricae a consiliis". V renesančním názvu díla znamenají "horae subcisivae" tolik co "volné hodiny, volný čas".

19) Souborné vydání díla Hyppolita a C o l l i b u s z r. 1667 obsahuje tyto spisy: Princeps (str. 1-122); Consiliarius (str. 124-174); Palatinus sive aulicus (str.

použití Hyppolita a Collibus Negeleinem lze sledovat v českém překladu až do str. 156. Někde (str. 154-155) jsou pasáže přejímané doslovně.

Při hledání neznámé předlohy Carchesiova překladu musila být věnována pozornost jiným spisům z doby těsně před r. 1602, které se zabývaly problematikou měst a měšťanstva, u nichž však souvislost s textem Carchesiovým (Negeleinovým) nebyla zjištěna. Náleží sem především Joannis Boteri "Von der Stätten Auffgang, Grösse und Herrlichkeit kurzer doch gründlicher Bericht",²⁰⁾ který vyšel r. 1596. Dále z téhož roku spis "Politices christianae libri septem", který sepsal Lambertus Danaeus, s výtečným právnickým rejstříkem.²¹⁾

Žádný kontakt díla Negeleinova nebyl zjištěn s četnými a zřejmě velmi oblíbenými spisy, které tehdy vycházely v Německu a obsahovaly předpisy slušného a důstojného chování a vystupování. Jejich reprezentantem může být dílo "De civili conversatione, das ist von dem bürgerlichen Wandel und zierlichen Sitten etc.", jež sepsal Guazzo de Cassal.²²⁾

Ve srovnání s latinskými učenými spisy téže doby přistupujícími k otázkám organizace společnosti analyticky, deduktivně a z velké části také striktně juristicky,²³⁾ jeví se kniha Negeleinova, v níž Carchesius našel takové zalíbení, jako četba vědecky zcela nenáročná, povrchní a mělká, nudně moralizující a neuměle popularizující nejzákladnější poučky o pořádku ve městech a o optimálním způsobu správy města.

V 16. století vycházely už i nakladatelské a knihkupecké katalogy, ve kterých byly nově vyšlé knihy oznamovány a nabízeny.²⁴⁾ Právě jeden z těchto tištěných katalogů, z r. 1600, uchovaný v Deutsche Bücherei v Lipsku, umožnil uvést ve vztah knihu Negeleinovu s edicí Carchesiovou.

*

Je velmi příznačné, jak vřelá slova věnuje Martinu Carchesiovi-Krau-

175-208) a Nobilis (str. 209-224). Blíže viz o tomto autorovi W. Roacher, Geschichte der National-Oekonomik, 1874, str. 144.

²⁰⁾ V knihovně Právnícké fakulty University Karlovy, sign. EE 84, svazek obsahující tři "knihy" (str. 354-381; 382-429; 430-440). Italské vydání: Giovanni Botero Benese, Della ragione di Stato libri dieci con tre libri delle cause della grandezza delle Città. Di nuovo in questa impressione, mutati alcuni luoghi etc., Venetia, 1598, 375 str.

²¹⁾ Zároveň Ethices christianae libri tres (1596).

²²⁾ Vyšlo ve Frankfurtu n. M., 1599.

²³⁾ Příkladem tu může být dílo, jež napsal John Case (Casus) z Oxfordu "Sphaera civitatis, hoc est reipublicae recte ac pie secundum leges administrandae ratio" - původně z r. 1588, další vydání z r. 1605 a 1613, obě ve Frankfurtu.

²⁴⁾ O nich Karel Kadlec, ČČM, 1893, str. 350.

sovi Bohuslav Balbín ve své "Bohemia docta".²⁵⁾ Zdá se, že i on, tedy ještě ve století 17., na jehož začátku věc vyšla, v době pro české měšťanstvo zvláště kritické, pokládal spis "O stavu městském" za původní výtvor Carchesiův. Proto asi také píše, že autor byl "vir, ut apparet, perdoctus". Knihu nazývá "liber perinsignis" a dodává "estque liber lectu dignissimus". O tom, že jde o překlad z němčiny, nemá Balbín nejmenší zmínku. Zdá se, že je právě u něho kořen mnohých pozdějších nedorozumění a nesnází, pokud jde o autorství spisu.

Vraťme se však nyní přímo ke Carchesiově české edici.

Podmínku formulovanou v arcibiskupově předběžném schválení z 11. června 1602, aby totiž překladatel v textu nic neměnil (doslova: "nebude-li nic přidáno ani ujato"),²⁶⁾ Martin Carchesius-Kraus dokonale splnil. Jde u něho skutečně o překlad zcela věrný, v němž o českém přínosu ve smyslu nějakého vlastního zpracování, např. s příležitostnými pasážemi a příklady z českých dějin apod., nemůže být vůbec řeč.

Poměrně samostatná je jen Carchesiova předmluva. Dnešního čtenáře v ní zejména upoutá používání odborných termínů, pomocí nichž se v rouše pozdně předbělohorské češtiny vykládají nauky v podstatě aristotelské. "Nebo všickni lidé z přirození jsou městští (politici), to jest k společnosti a k sjednocení se vespolek zrození", čteme tu (A 3/b). Překladatel zdůrazňuje význam "umění a vědomosti o chvalitebném a užitečném řádu a způsobu společnosti lidské, kteráž nejzřetelněji v stavu městském se pronáší" (tamtéž). Nacházíme tu výrazy a obraty jako "způsob a řád správy politické" (A 4), "dokonalé městské správy způsob" (A 4/b), "od Boha zřízený řád" (A 5), "Plutarchus, znamenitý politicus" (A 6/b), "politia izdrahelská" (A 4) ve smyslu společenského zřízení Židů atd.

Avšak i v této předmluvě hned už na listě VI b opouští Carchesius vlastní cesty a přechází na téměř 4 stránkách zase k přímému překladu pasáží z předmluvy Negeleinovy (srov. v německé předloze listy označené A ad.).

V závěru předmluvy, opět samostatném, připomíná Carchesius, že je ve službách Starého Města Pražského "již od let 38", že vždy měl zálibu v "čítání ... obzvláště těch autorův, kteříž o historyckých a o politických věcech psali" a že - když mu "tato knížka o stavu městském ... do rukou přišla" -, rozhodl se ji "v českou řeč ... přeložiti", neboť by mohla být užitečná "některým obcem a lidem", a to "jak v tomto království Českém, tak v markrabství Moravském a kdež jazyk náš se vztahuje".

²⁵⁾ Edidit R. U n g a r , II., Praha 1778, str. 307.

²⁶⁾ ČCM, 1899, str. 176.

Nejmenší zmínka tu není o vlastním autoru Pavlu Negeleinovi, ani o tom, kdy, kde a jakým jazykem předloha byla vydána, ač jinak shledá pečlivý čtenář v předmluvě Carchesiově i lecjakou jinou odezvu daleko rozsáhlejší předmluvy Negeleinovy.

Naopak zase je třeba konstatovat, že v druhém vydání Negeleinova spisu z r. 1607 není v předmluvě, o něco rozšířené, ani stopa po tom, že by autor byl býval věděl o překladu do češtiny vyšlém v Praze 5 let předtím.

V "Obsahu" českého vydání umístěném vpředu uspořádal překladatel přehled kapitol druhé části tak, aby byl uveden v soulad se skutečným zněním a číslováním textů, zatímco v německé předloze se - zřejmě nedopatřením - obojí rozchází. V Obsahu německého prvního vydání je 35 kapitol, kdežto v textu pouze 30, tak jako v Carchesiově české edici.

Čeština Carchesiova překladu je výborná a snad jí jednou bude věnována odborná pozornost.²⁷⁾ Zaznamenejme jen, že "bürgerlich" se tu překládá střídavě jako "městský" nebo "měšťanský", čímž pro dnešního čtenáře vznikají zdánlivé anachronismy, neboť dnes bychom na mnoha místech užili nového výrazu "občanský". (Viz např. "der bürgerliche Gehorsam" na začátku kap. I/14, kde je řeč o antické Spartě). Plně namísto je zajisté "městská obec" jako překlad výrazu "die bürgerliche Gemeinde" (str. 98). V kap. I/14 (str. 96) se "in einem offenen Flecken" překládá "v některém otevřeném městečku", přičemž hned dále "Stättlein" je rovněž "městečko". V téže kapitole se "Held" překládá slovem "jónák", "Vatterland" jako "vlast" a jinde "Scharfrichter" jako "poprávce" (kap. VII, str. 61).

V literatuře bylo nadhozeno,²⁸⁾ že Carchesius v jiných svých překladech zmírňoval místa protikatolická. V t o m t o překladu spisu Negeleinova nemohl jsem konstatovat nic takového. Snad proto, že v samé předloze protikatolických míst není, takže pražský arcibiskup plným právem (z hlediska církve) dal k publikování českého překladu souhlas, výslovně uváděje, že kniha neobsahuje nic co by bylo "contra religionem catholicam".

Ale ovšem zkoumání vztahu mezi Negeleinovou předlohou a Carchesiovým překladem dává příležitost i k ověření, zdali snad překladatel neměnil něco na místech, jež jsou katolickým stanoviskům příznivá. I zde musíme konstatovat, že nikoli. Dobře se to jeví v kap. III třetí části,

²⁷⁾ Zatím "Dějiny české literatury", I., 1959, jméno Carchesia-Krause ani nezaznamenávají. Další jeho překlad, Historii o životě dra Fausta, mají bez překladatelova jména. Jen jako překladatele knihy o Faustovi uvádějí M. Carchesia "Přehledné dějiny literatury české" (J. V. Novák - A. Novák), IV. vyd., 1936-1939, str. 85.

²⁸⁾ Arnošt K r a u s , Listy filologické, 31, 1904, str. 53; srov. též autor, Zeitschrift für vergl. Litteraturgeschichte, N. F., XII, 1-2, Weimar, 1898, str. 69.

kteřá je nadepeána "O zlém užívání a jiném obrácení statkův duchovních". Překlad je proveden vzorně, bez jakýchkoliv změn, ač právě na horké české půdě byla tato problematika velmi živá a přímo vyzývala k dodatkům z místních zkušeností husitské doby. Je vypuštěna jediné teze z první marginální rubriky: "Geistliche Güter können nicht verwandt werden", ale vzhledem ke znění textu mohla se prostě překladateli tato marginálie zdát nadbytečná. Negelein striktně hájí stanovisko, že statky duchovní mají být ponechány církvi. Překladatel věrně tlumočí jeho argumentaci.

Byl-li však Negeleinův spis plně přijatelný katolické církvi v Čechách na rozhraní 16. a 17. století, bylo tomu jinak po Bílé Hoře, v době protireformace. Dokladem toho je skutečnost, že v exempláři Carchesiova překladu, který jsem dostal od akademika Vojtíška, je řada míst nesmazatelně začerněna. Zřejmě si zde zařídila řeholní či snad osobní cenzura ultrakatolického fanatika doby temna. Všimněme si blíže, co na českém znění Negeleinova spisu vadilo v Čechách 100 let po jeho vzniku, několik desetiletí po tom, co se o knize vyjádřil tak pochvalně Bohuslav Balbín (viz výše).

Oněch důkladných škrťů je zde celkem 15. Je však třeba hned poznamenat, že - jak se zdá -, v posledních partiích exempláře, o němž je řeč, už "censor" zapomněl začerňovat např. jméno F. Cameraria. Při srovnání s exemplářem necenzurovaným z knihovny Národního muzea (29 E 5) bylo zjištěno, že jde vesměs o místa, kde jsou citováni význační protestanští autoři 16. století, jako byli Filip Camerarius (str. 78, 126, 199, 244, 245, 336, 337, 405), Heinrich Salmut (114), Nathan Chitraeus (str. 115, 404) a Filip Melanchthon (str. 256, 360). Na jejich jména neměl český čtenář protireformační doby narazit,²⁹⁾ zatímco arcibiskupské kanceláři předbělohorské doby ještě nevadila. V obsahu začerněných míst nebylo ovšem podle mého názoru ani v 18. století nic, co by bylo proti katolické církvi.

Vnucuje se otázka, jak vysvětlit skutečnost, která od 2. pol. 17. století zaměstnávala všechny, kdo se "Knížkou obsahující stav městský", domněle Carchesiovou, zabývali. Proč vlastně překladatel neuvedl jméno autora? A proč česká edice ani žádným náznakem (např. kryptogramem nebo pod.) na toto jméno nenaráží? Je pozoruhodné, že ani v přípisech adresovaných ze strany překladatele české dvorské kanceláři a arcibiskupovi není po jméně autorově stopa a že ovšem pak ani odpovědi od těchto instancí autorovo jméno neobsahují.

Domnívám se, že řešení je usnadněno okolností, na niž jsme upozor-

²⁹⁾ K tomu srov. Gisela B e c k e r , Deutsche Juristen und ihre Schriften auf den römischen Indices des 16. Jahrhunderts, Berlin 1970, zvl. str. 22-26.

nili výše, totiž že P. Negelein sám neměl patrně ještě v roce druhého vydání své knihy tušení, že jeho spis pět let předtím vyšel v českém jazyce. Carchesiovi-Krausovi záleželo z jakéhosi důvodu na tom, aby se autor o vydání knihy v českém rouše nedověděl, což se mu, jak se zdá, podařilo. Královské privilegium z 24. července 1602, jak je otištěno v čele knihy, bylo jednoznačné. Znělo na 8 let pro M. Carchesia-Krause a z hlediska tehdejšího práva nemusil překladatel ani v nejmenším dbát eventuálních nároků autora. Na tento stav věcí, kdy autor knihy byl osobou vlastně vedlejší, upozornil v širších souvislostech už Karel Kadlec.³⁰⁾ Že by snad tu hrála roli nevhodnost autorovy osoby pro české čtenářstvo, je nepravděpodobné.

Ať je tomu jakkoli, skutečností zůstává, že v českém vydání i v dochovaných úředních aktech vydání předcházejících autor zmizel ze světa, a to tak dokonale, že se jej se značnými potížemi podařilo vypátrat až po 372 letech.

Pozoruhodné je, jak spis sepsaný písařem nepatrného městečka ležícího nedaleko západní české hranice našel odezvu a plné přijetí v metropoli České koruny a byl s takovou rychlostí - v necelých dvou letech od svého vyjití - nejen do češtiny přeložen, ale také v Praze vytištěn.

Historické souvislosti jsou tím podivuhodnější, že město Auerbach patřilo do onoho regionu, jemuž Karel IV. jako český král věnoval kdysi zcela zvláštní politickou pozornost a v němž se nacházela jedna z nejzávažnějších skupin pestrých zahraničních držav České koruny známých pod tradičním označením "Německá léna Českého státu". Město Auerbach mělo významnou roli v systému českých držav v Horní Falci. Šlo tu o oblast, která byla v pozdější literatuře označována někdy jako "Nové Čechy".³¹⁾ Centrem Horní Falce (Palatinatus superior Bavariae) bylo město Amberg, kde kniha Negeleinova byla dvakrát vytištěna.

Negeleinovo dílo v českém překladu rozlétlo se rychle po našich městech. Spolu s ním se do povědomí českých čtenářů dostala i jména učených humanistů, převážně právníků - protestantů i katolíků -, kteří jsou v ní citováni, nehledě k hojně uváděným "politickým", jak se v textu označují, spisovatelům antického světa.

Knihy byla čtena u nás nejméně po celé 17. století. Veršičky a průpovídky v ní uvedené s Carchesiem-Krausem dosti dovedně zčeštěné zůstávaly dlouho v hlavách českých lidí a byly dokonce dále dotvářeny.

³⁰⁾ Počátky práva autorského, ČČM, 1893, zvl. str. 357-358. O privilegiu pro M. Carchesia-Krause tamtéž, str. 567.

³¹⁾ Viz blíže Fritz S c h n e l b ö g l, Das "Böhmische Salbüchlein" Kaiser Karl IV. über die nördliche Oberpfalz 1366-68, Mnichov - Vídeň, 1973, str. 20 a d.; o městě Auerbachu zvláště na str. 131 a d.

V městě Bechyni v Klášterní ulici je na starobylém domě č. 37 (ze strany do příčné ulice) nápis podle písma snad ze 17. či 18. století:

"Kdo se chceš nyní na světě živiti,
hleď mnoho dělat, málo mluvit".

Je to zřejmě aplikace veršů uvedených v českém překladu Negeleinova spisu na str. 116 a znějících u Carchesia takto:

"Kdo se chceš nyní na světě živiti,
hleď mnoho dělat, málo utratiti."

V předloze, tedy u Negeleina (str. 94), znějí verše stejně:

"Wer sich jetzt will ernehren,
muss viel thun und wenig zehren".

Je zde přitom odkazováno na knihu Nathana Chitraea (Chytraea),³²⁾ který prý tento nápis spatřil na soukromém domě v Rostocku a zde si zaznamenal. Jak vidíme, teprve pozdní lidová aplikace v Čechách dala této jinak nejapné průpovědi z Rostocku vtípnou pointu a svým způsobem i politické zaměření.

Je-li dovoleno nyní navázat na slova, jimiž tato studie byla uvedena, lze snad konstatovat, že slib daný akademiku Vojtíškovvi před třemi lety byl splněn, i když se tak stalo s výsledkem poněkud jiným, než tento výtečný historik původně očekával, neboť i on ještě na jaře 1974, kdy kniha Negeleinova dosud nebyla nalezena, připouštěl možnost, že autorem spisu byl přece jen Martin Carchesius-Kraus, který prý ji možná sepsal původně německy. Tato možnost nyní zcela a definitivně odpadla.

Závěrem

Autor článku vyslovuje upřímné poděkování za rozhodující pomoc, kterou mu při hledání předlohy Carchesiovy pražské edice poskytli prof. dr. Hans Thiem z University ve Freiburgu im Br., prof. dr. U. Scupina a jeho spolupracovníci v Münsteru jakož i Deutsche Bücherei v Lipsku. Díky náleží i Státní knihovně ČSR, Knihovně Národního muzea a Památníku národního písemnictví v Praze za ochotné vyhledávání a zapůjčování starých tisků, stejně jako Státní knihovně v Brně, která pohotově ke studiu poskytla nedávno získaný výtisk prvního vydání Negeleinova spisu. Zvláštním díkem je autor zavázán za cenné informace, jež mu dodali Bavorský státní archiv v Ambergu a dr. Fritz Schnellbögl z Norimberku.

³²⁾ Variorum in Europa itinerum deliciae, Frankfurt a. M., 1594. Zde jsou verše uvedeny na str. 519.

Výsledky autorova bádání byly poprvé předneseny v rámci česko-ně-
meckého právněhistorického kolokvia, jež bylo uspořádáno na Právnické
fakultě University Karlovy v Praze dne 22. října 1974.

705.042
Vom Burgerlichen
Standt:

Welcher massen derselbe in
beharlichem Wesen erhalten vnd
was darzu gehörig / auch wie der wol
derumb zu schaden vñ vntergang
gerathen möge:

Mit einmischung allerhand zum
Burgerlichen Leben / erspriesslichen
Exempeln / Lehr vnd Sprüchen /
samt etlichen notwendigen
Fragen.

In drey Theil /

Kürzlich vnd mit fleiß desselben Standts
Verwandten / angehenden Jungen
Wegens zu nutz verfaß:

Von Paulo Negeltn

Notario publico, der zelt Statt: vnd
Landgerichtschreiber zu
Kunbau.

Bedruckt in der Churf. Statt Amberg
bey Michael Forstern.

ANNO M. D. C.

12

STANOVENÍ

čterakdy to trvanlivě podstatě zachován býti mohl / co k němu přiná-

lejší / y pakým způsobem zase k záje a za-

hynutí přichází : *První*

S přidáním vsselijakých k městskému životu potřebných příkladů / naučená a

řečí / s některými důvodnými

Drážkami :

Na tři Části

vident w třech Stavu a povolání zůstávajících / y budacím mladým Měšťanům w třech

řadech postaveným / k vžitku brátské sepsa-

ná / w třech nazp s pilností přeložená

a vydaná

Cum Gratia & Privilegio Sac: Cæs: Majes

Od Martina Carchesia gináel Krause

s Krausmhala / písaře Radního w

Starém Měste Pražem

Čta Páně :

M. DC. II.

Snímek českého titulního listu knihy z r. 1602

Václav Vaněček

Zusammenfassung

Im Jahre 1602 erschien in Prag in tschechischer Sprache ein Buch unter dem Titel "Knižka obsahující stav městský" (Das Büchlein enthaltend den bürgerlichen Stand). Der Autor des Textes wurde in der Publikation nicht angeführt, obwohl gleich aus dem Titelblatt ersichtlich ist, dass es sich um eine vom Schreiber der Prager Altstadt Martin Carchesius-Kraus verfasste Übersetzung handelt, und aus den Angaben auf den folgenden Seiten hervorgeht, dass das Original in deutscher Sprache verfasst war. Erfolgreiche Nachforschungen nach der deutschen Vorlage verursachten, dass die Autorschaft dieser politologischen Schrift in einem Teil der Literatur dem Übersetzer Carchesius-Kraus zugeschrieben wurde.

Erst in den Frühjahrsmonaten des Jahres 1974 konnte in Zusammenarbeit mit der Deutschen Bücherei in Leipzig und den Rechtshistorikern der Bundesrepublik (Prof. Dr. Hans Thieme und Prof. Dr. Ulrich Scupin) die in Deutschland selbst in Vergessenheit geratene und von der modernen Literatur nicht beachtete Schrift "Vom bürgerlichen Standt" festgestellt werden, die vom öffentlichen Notar und Stadtschreiber in Auerbach (Nordbayern) Paul Negelein verfasst und im Jahre 1600 in Amberg von demselben gedruckt veröffentlicht wurde. Diese Schrift ist die lange gesuchte Vorlage des tschechischen Buches, welches schon zwei Jahre nach der Veröffentlichung des Originals in Deutschland von Martin Carchesius-Kraus herausgegeben wurde.

Der fachlichen Öffentlichkeit wurde die Sache vorgelegt im Rahmen des tschechisch-deutschen rechtshistorischen Kolloquiums, welches am 22. Oktober 1974 in Prag stattfand.